

AZ ELSŐ OSZTÁLYOS KÖZÉPISKOLAI TANULÓK PÁLYAVÁLASZTÁSI
SZÁNDÉKAINAK ÉRTÉKORIENTÁCIÓS TÉNYEZŐI

Dr. Zakar András

A serdülő- és ifjúkori személyiségfejlődés egyik fontos mutatója a pályaválasztási érettség összetevőinek alakulása és tartalmi gazdagodása, a pályaválasztási szándékok és elképzelések egyre tudatosabb és reálisabb megjelenése, a választási motivumainak differenciálódása, azaz a megfelelő pályaválasztási döntéshez szükséges pályaválasztási érettség kialakulása. Ez a folyamat szervesen összekapcsolódik a személyiség fejlődésével: "A pályaválasztási érettség, amely lényegében az optimális döntésre való felkészültséggel egyenértékű, közvetlenül függvénye a személyiségfejlődésnek" /Völgyesy, 1976/.

A személyiség fejlődésére vonatkozó elméletek pályaválasztási aspektusaira általánosságban jellemző:

1. A személyiségtényezők megfelelő értékelése csak a teljes strukturához való viszonyítás alapján valósítható meg. Ugyanis sokoldaluan bizonyított tény, hogy a személyiség már a fiatalabb életszakaszokban is integrált egész, amely több részre tagolódik, továbbá a serdülő- és ifjúkori fejlődésre esetenként a diszintegrálódási tendencia jellemző /Duró, 1967, Vorwerk, 1978/.

2. A személyiségfejlődés minőségi változása esetenként különböző időpontban következik be, amelyet egyrészt az öröklött adottságok /mint potenciálisan lehetőségek/, továbbá a közvetlen tapasztalatok, benyomások alakítanak ki. Ezek alapján lehetséges akár egy részterület esetében is a fejlődést bizonyos határok között szabályozni, befolyásolni.

3. A személyiségfejlődéssel kapcsolatos általános pszichológiai feltételezések kétségtelenül kiterjeszthetők a pályaválasztási érettség kialakításának folyamatára és annak valamennyi összetevőjére is, mivel "...az egyének pályaválasztása

személyiségfejlődésükhöz kapcsolódva alakul" /Rókusfalvy, 1969/.

Ezek alapján a pályaválasztási érettséget jelentős mértékben meghatározzák a személyiség általános jellemzői, amelyek mindenkor viszonylagos autonómiával is rendelkeznek és adott fejlettségi szinten meghatározhatók /Zakar, 1978/.

A vizsgálat célkitűzése és módszere

A középiskolai tanulók pályaválasztási érettségének fontos és egyben kiinduló elemei a pályaválasztási szándékok, elképzelések, amelyek jelentős szerepet játszanak a személyiség egész irányultságában. A fiatalok pályaválasztását befolyásolják továbbá az értékeállítódások alapvető sajátosságai is. Az ugynevezett pályaválasztási értékorientáció alatt az egyéni értékrendszer pályaválasztásra /annak valamennyi területére/ vonatkoztatott megjelenését, azaz az egyes pályák, azok egymáshoz való viszonyának, stb. értékelését értjük.

A pályaválasztási folyamat középiskolai szakaszának komplex problémakörén belül végzett kutatásaink alapján a tanulói pályairányultság főbb tendenciáinak a bemutatására, valamint a pályaválasztási elképzeléseket alakító értékorientációs tényezők pszichológiai vizsgálatára tesztünk kísérletet.

A tényanyag összegyűjtéséhez felhasználtuk a témára vonatkozó legfontosabb, továbbá nemzetközileg is ismert és széles körben alkalmazott vizsgálati módszereket.

Metodikánk kialakítása során több szempontot vettünk figyelembe, amelyeket két alapelv szerint csoportosíthatunk:

a/ Egyrészt a pályaválasztási tanácsadás interdiszciplináris jellegéből adódóan a vizsgálatok során mindvégig törekedtünk a sokoldalú megközelítésre és a komplex elemzésre.

b/ Másrészt a részvizsgálatok szintjén is alapvető metodikai elvként szerepelt a fejlődési elv figyelembe vétele, illetve alkalmazása.

A komplex vizsgálati megközelítés első lépéseként több szempontú kérdőívet állítottunk össze és a kapott adatok alapján elemeztük és értékeltük a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók pályaválasztási szándékait és a pályaválasztásukkal összefüggő főbb értékeállítódási sajátosságokat.

Az egyes kutatási módszerek elővizsgálati szinten történő kipróbálása és ellenőrzése után 1 288 fős populáción végeztünk felméréseket. A több évre kiterjedő longitudinális vizsgálatainkat az 1977/78-as tanévben kezdtük. A megyei szintű reprezentatív minta kiválasztásánál elsősorban az alapvető középiskolai mutatók /a képzés tartalmi differenciálása, oktatási körülmények, területi megoszlás, stb./ érvényesítésének tulajdonítottunk kiemelt szerepet.

A középiskolások pályaválasztásának főbb irányai

A középiskolai tanulók pályaválasztási értékbeállítódásának vizsgálata előtt szükségesnek véljük a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók pályaaorientációs irányulásának rövid bemutatását.

Az általunk vizsgált tanulók összesített pályaválasztási szándékaiból megállapítható, hogy a középiskola első osztályába járó fiatalokat élenként foglalkoztatja a pályaválasztásuk kérdése. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a személyiségfejlődés e szakaszában /15. életév/ az önállósulási, önmegvalósítási igény jelentős mértékben felerősödik a korábbi életkorokhoz viszonyítva. Másrészt a fiatalok pályaválasztási felkészülési folyamatának középiskolai szakaszát tudatos irányítás, orientálás előzte meg /az általános iskolában folyó rendszeres pályaválasztási előkészítő tevékenységre gondolunk/.

A középiskolai tanulók pályaeérdeklődése természetesen különböző intenzitást és megalapozottságot mutat. Megállapíthatjuk, hogy a fiatalok túlnyomó többségénél általánosságban megjelenik a választott pálya képe s mindez az orientáció irányának bizonyos határozottságára enged következtetni, illetve az általános iskolai pályairányulás megszilárdulását és tartalmi differenciálódását jelenti.

A vizsgálatban részt vevő tanulók mintegy 170-féle pályát, esetenként foglalkozást jelöltek meg a felmérésünk során. Ez a pályakivánság-sorozat rendkívül árnyalt és változatos.

A pályaválasztási szándékok másik sajátossága a nagyfokú heterogenitás, amelyet megalapozottságbeli, realitásbeli, valamint rátermettségbeli mutatók alapján állapítottuk meg.

Ezek szerint a középiskolai tanulók pályaválasztási igénye sokszor egyoldalú /27 %/, sőt esetenként szélsőséges /4,1 %/ is. Ez elsősorban a gimnáziumi tanulók elképzeléseire vonatkozik, mivel néhány iskolában majdnem kizárólagos az első osztályosok körében az "egyetemi szinten" történő továbbtanulási igény /pl. Kecskemét, Baja/. Ugyanakkor a szakközépiskolai tanulók esetében már lényegesen megváltozik a helyzet a továbbtanulást illetően, mivel az első osztályosok körében a nagyobb hányad a tanulmányok befejezése után rögtön szeretne munkába állni. /A felsőfoku képzési formák közül rendszerint a főiskolai továbbtanulás iránti igény merül fel./

Az első osztályos középiskolai tanulók pályaválasztási szándékai továbbá változékonyak is, mivel a vizsgált tanulók pályaelképzelése 25-30 %-ban a megengedettnél nagyobb bizonytalansági tényezőt tartalmaz. A pályaelképzelések stabilitásának mérésénél a jelenlegi pályaválasztási szándékot összevettük a korábbi /általános iskolai/ pályaeorientációval, az aktuális pálya kiválasztásának idejével, illetve a feltételezett másodlagos választással.

A gimnáziumi tanulók pályaválasztási elképzelése változékonyabb, mint a szakközépiskolai társaiké. Ezen belül mindkét iskolatípusban a fiúk lényegesen nagyobb pályaspektrum közül választanak, mint a lányok. Ugyanakkor a fiúk gyakrabban változtatják pályaválasztási elképzeléseiket, a lányok "kitartóbbak" esedeti /legalábbis korábbi/ elképzeléseik mellett.

A középiskolák első osztályos tanulóinak másodlagos pályaválasztása sokkal realisabb az elsődleges pályák megjelölésénél. Ezen megállapításunkat arra alapozzuk, hogy az összeített másodlagos pályakivánságok nagyjából megfelelnek a munkaerőszükséglet főbb követelményeinek. Mindezek ellenére a gimnáziumokban tulzott a felsőfoku továbbtanulási igény, természetesen ez a másodlagos választás esetén jelentősen mérséklődik és a fizikai munkát igénylő foglalkozások irányába tolódik el.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a középiskolai tanulók meg tudják különböztetni az esetenkénti nagyon is csak "igény" /sőt ábránd!/ és a reális valóság közötti eltéréseket. Korábban végzett hasonló jellegű vizsgálatainkkal ösz-

szehezonlítva a jelenlegi eredményeinket a következőket állapíthatjuk meg: 12-13 éves korban az ábrándos elképzelések gyakoribbak, mint a 15. életévben. E korban minőségileg megváltozik a helyzet, mivel jelentősen átalakul a fiatalok pályaelképzelése, a pályaválasztás realitásértéke számottevően növekszik.

A középiskolások pályaválasztási értékorientációi

A pályaválasztási vizsgálatok során az objektív, rendszerint szociológiai tényezők feltárására vállalkoznak a kutatók. E vizsgálatokon tulmenően szükséges a szociálpszichológiai közvetítő réteget is feltárni, valamint a "kettő közé beékelődő pszichikus képződményeket és mechanizmusokat" /Pataki, 1976/.

Minél érettebb a tanuló pályaválasztása, annál inkább az egész személyiség funkciójának tekinthető. Következésképpen egyre nagyobb szerepet játszanak a választás során a belső pszichikus jelenségek /Zakar, 1978/a/.

Vizsgálati adataink alapján megállapíthatjuk, hogy a középiskola első osztályos tanulóinál elsősorban azon értékek mutathatók ki pályaválasztásukkal összefüggésben, amelyek a személyes érvényesülésük során szükségesek. A nagyobb, "társadalmi jellegű" értékek kialakulása e korban még csak szórványosan jelenik meg.

Amikor az értékfokozatok megállapításán és mérésén dolgoztunk, akkor tapasztalhattuk, hogy a differenciálási lehetőségek viszonylag szűk határok közé szorúlnak, illetve az árnyalt megkülönböztetés lehetősége ritkán biztosított a gimnazisták és a szakközépiskolások pályaválasztási értékbeállító-dásában.

A komplex vizsgálatok során törekedtünk az értékrendszer strukturális megismerésére is. Tapasztalataink azt jelzik, hogy a 15 éves tanulók esetében az értékrendszer stabil szerkezete még nem jön létre. A szórványos és ritkán előforduló részstrukturák belső tagoltsága még differenciálatlan, egyenetlen.

Mi tesz vonzóvá egy életpályát?

E kérdéskör vizsgálatánál az volt a célunk, hogy a pályák iránti vonzódást jellemző tényezők szubjektív megítélésében ki-mutassunk bizonyos érték-összetevőket, amelyekből kirajzolódhatnak a vizsgálatban részt vevő értékebeállítódásának főbb vonásai. Ez pedig tükrözheti a pályát választó tanulók értéktudatának állapotát, valamint az egyéni és társadalmi értékrendszer egyes összefüggéseit /Pataki, 1977/.

Vizsgálati eredményeink alapján a választások néhány ki-ugró motívumra koncentrálódnak. Az első öt helyen szereplő motívum az összes elsődleges választás mintegy kétharmad részét teszi ki, míg az összes többi motívum csak 29 %-ban részesedik.

Az adatok elemző értékelése során bizonyos következtetések állapíthatók meg. Egyrészt a tanulók igényei rokonszenves óhajokat sugároznak, másrészt az általánosan kibontakozó hipotetikus elméleti modell főként értelmiségi jellegű pálya körvonalait és belső tagolódását mutatja.

Sokkal teljesebb a kép, ha nemcsak az első helyen választott motívumokat nézzük, hanem figyelmünket kiterjesztjük valamennyi motívum gyakoriságára is. Így lényegesen differenciáltabban tudjuk megközelíteni a vizsgálatok alapján kialakított "elméleti modell" /Pataki, 1977/ és az egyes pályák közötti összefüggéseket.

Leginkább a magasan kvalifikált foglalkozások állnak összefüggésben a feltételezett modell, illetve a humán jellegű pályák a legdifferenciáltabbak a választás mögött húzódó értékrendszerrel illetően.

Hasonlóképpen lényeges eltérések mutatkoznak a két nem tájékozódásában, orientációs és értékelési mintáiban is. A leányok értékitételeiben határozottan kiemelkedik két motívum: a személyes érintkezés, illetve a társadalmi hasznosság igénye. Ugyanakkor lényeges mértékben háttérben marad az alkotás, a kezdeményezés, továbbá valamennyi materiális összetevő a leánytanulók válaszaiban.

A felsorolt motivumok a következő százalékos megoszlásban szerepelnek:

1.sz. táblázat

Az életpálya iránti vonzalom indítékai

Motivumok	%
1. Sok emberrel lehet érintkezni	15,4
2. Nem követel nagy fizikai erőfeszítést	8,3
3. Külföldi utazásra ad módot	2,8
4. Változatos munkát biztosít	19,1
5. Gondtalan jólétet biztosít	3,1
6. Hasznos a társadalomnak	20,1
7. Lehetőséget ad kezdeményezésre	10,1
8. Anyagi biztonságot nyújt	4,8
9. Társadalmilag megbecsült	2,4
10. Felelősséget követel a munkában	5,4
11. Nagyvonaluság érvényesül benne	0,5
12. Tiszták és egészségesek a körülmények	4,2
13. Aprólékos munkát igényel	1,8
14. Sok szabad időt biztosít	16,3
15. Mások problémáin lehet segíteni	5,3
16. Önállóságot biztosít	3,7
17. Másokat lehet irányítani	1,1
18. Egyéb	0,8

A középiskolás leányok körében a fiukhoz képest nagyobb hangsúlyt kap a kedvező munkakörülmények motivuma és a másokon való segítség igénye.

A fiuknál ugyancsak körülhatárolható egy motivumcsoport, amely általánosságban jellemző: a változatosság-sokrétűség, a hasznosság-gyakorlatiasság és az alkotás-aktív tevékenység.

Megállapíthatjuk tehát, hogy egy sajátosan leányokra és sajátosan fiukra jellemző vonzódási irány mutatható ki, aminek természetesen többféle oka lehet. Így rendkívül tanulságosnak ígérkezne többek között a nemekre jellemző pályaválasztási

sávok /ezen belül pl. a pályakép/ fejlődéslelektani megközelítése, vagy a választási folyamatban milyen szerepe van a szociális tanulásnak, stb.

2.sz. táblázat

Az életpálya iránti vonzalom indítékai nemenként

Motivumok	Fiuk %	Leányok %
1. Sok emberrel lehet érintkezni	12,3	18,5
2. Nem követel nagy fizikai erőfeszítést	6,3	10,3
3. Külföldi utazásra ad módot	2,7	2,9
4. Változatos munkát biztosít	19,1	19,1
5. Gondtalan jólétet biztosít	4,6	1,6
6. Hasznos a társadalomnak	20,6	19,6
7. Lehetőséget ad kezdeményezésre	10,1	10,1
8. Anyagi biztonságot nyújt	5,2	4,4
9. Társadalmilag megbecsült	2,3	2,5
10. Felelősséget követel a munkában	5,4	5,4
11. Nagyvonalúság érvényesül benne	0,5	0,5
12. Tiszták és egészségesek a körülmények	2,3	2,2
13. Aprólékos munkát igényel	1,1	2,5
14. Sok szabad időt biztosít	18,0	14,7
15. Mások problémáin lehet segíteni	2,0	8,6
16. Önállóságot biztosít	4,5	2,9
17. Másokat lehet irányítani	1,8	0,4
18. Egyéb	0,8	0,8

Arra vonatkozóan, hogy mi tesz vonzóvá egy életpályát, a következőket állapíthatjuk meg: pályák szerint és a képzettség /iskolázottság/ mértéke alapján is jelentős eltérések tapasztalhatók. Elsősorban a szakmunkás-középkáder-felsőfokú végzettség szerint differenciálhatunk, ugyanakkor az egyes pályaprofilok /konkrét pályák/ nem mutatnak ennek megfelelő

változatosságot. /Talán a humán-értelmiségi pályacsoport az, amely a legdifferenciáltabb és egyben dinamikusabb is e tekintetben!/

"A legfontosabb, amit az ember elérhet..."

E kérdés arra volt alkalmas, hogy feltárja a vizsgálati személyek törekvéseinek jellemző irányait, valamint a középiskolások szociális érettségét, erkölcsi tudatát, a későbbi pályájukhoz fűződő távlati törekvését, stb.

Tulajdonképpen betekintést kapunk ezek alapján a személyiség mélyebb, nehezebben megközelíthető szféráiba is /pl. az igényszint aktuális fejlettségébe, a motivációs rendszer struktúrájába és dinamikájába, valamint az egyéni és közösségi törekvések komplex rendszerébe.

A vizsgálati eredmények alapján a tanulók összesített válaszai a következők:

3.sz. táblázat

A legfontosabb, amit az ember elérhet

M o t i v u m	%
1. Mások irányítása	3,7
2. A munkatársak megbecsülése	31,2
3. Anyagi biztonság	10,2
4. Társadalmi hírnév	2,1
5. Maradandó alkotások	7,6
6. Munkában talált öröm	28,2
7. Változatos élmények	2,6
8. Hozzájárulás a társadalom fejlődéséhez	9,7
9. Mindennapos feladatok teljesítése	6,8
10. Magas jövedelem	8,3
11. Nemzetközi elismerés	1,8
12. Egyéb	0,9

A táblázatban feltüntetett rangsor egyben sajátos belső tagolódást is jelez. Két motívum szembetűnően elkülönül: a munkában talált öröm és a munkatársak megbecsülése. A hasonló jellegű korábbi vizsgálatokhoz képest /Csirszka, Pataki/ továbbra is nagy érdeklődéssel fordulnak a középiskolások a pályatevékenység "emberi összetevői" felé. Feltehetőleg ez a nagyfokú figyelem, amely körülveszi az "emberi oldalt", nagyrészt a személyiség szocializációjának fejlődéslelektani összetevőivel magyarázható.

A motívumok bemutatott tendenciája örömdetes és minden tekintetben elégedettek lehetünk a középiskolás tanulóink választásaival, mivel "a munka humanizálásának és optimalizálásának fő tendenciáival" /Pataki, 1977/ egybevág a fiatalok elképzelése. Továbbá ez a tény a választott pályával való gyors és hatékony azonosulás lehetőségét is magában rejtheti /a részleges identifikálódás lehetőségét feltétlenül/.

Empirikus vizsgálati eredményeink során arra a megállapításra jutottunk, hogy az egyes törekvéseket minden esetben konkrét formában szükséges értelmezni. Ellenkező esetben könnyen idealisztikus, illetve naiv elképzelésekhez, következtetésekhez juthatunk.

A rangsor további négy eleme majdnem azonos sulyal szerepel. A társadalmi-politikai tudatosság preferált helyen történő értékelése fontos és jelentős eredmény. Ugyanakkor ez még önmagában alkalmatlan arra, hogy bármelyik irányba konkrét következtetéseket vonjunk le. Egy-egy motívum elkülönített elemzése sohasem vezet eredményre, hanem azok együttesének belső szerkezete, értékrendje utalhat csak a válaszok együttesének erkölcsi-világnézeti nagyságára, sulyára.

A tanulói válaszok alapján összeállított rangsor középső részében előforduló motívumok megfelelő egyensúlyt mutatnak, mivel harmonikusan összekapcsolódik bennük az emberek önmagukra irányuló érdeklődése, a munka tárgyiasult eredménye és célja, amit a társadalmi hasznossággal jellemezhetünk.

A felsorolás utolsó elemei elsősorban az egyéni törekvések feltörására és mérésére voltak alkalmasak. Megjegyezzük, hogy az egy évtizeddel ezelőtti elvégzett hasonló vizsgálatokhoz viszonyítva a magas jövedelem /mint motívum/ napjainkban lényeg-

gesen nagyobb számban fordul elő.

Nagyon érdekes és tanulságos megállapításokat tehetünk, ha a tanulók pályakivánságai szerint vizsgáljuk a motivumok megoszlását. Így a szakmunkásnak készülőköt erőteljesebben jellemzi a munkatársak részéről remélt /és igényelt/ megbecsülés, viszont a szocialista fejlődés elősegítésének szándéka a szellemi-értelmiségi pályákra készülők esetében sokkal gyakoribb.

Az életpályával kapcsolatos távlati törekvések nemenként nagyjából megegyeznek. Talán a leányok esetében a munkában talált öröm nagyobb súllyal szerepel, illetve a fiuknál "a mások vezetése iránti igény" erősebb. A fiutanolók esetében a maradandó alkotások iránti igény a legerőteljesebb, illetve a magas jövedelem és az anyagi biztonság, sőt a nemzetközi elismerés iránti vágy is a fiuk körében fordul elő lényegesen gyakrabban.

A pályaválasztási közérzet

Az egész pályaválasztási folyamat - különösen a pályaválasztási döntés - bizonyos érzelmi feszültséggel kapcsolódik össze /Csirszka, 1966/. Az e kérdésre adott válasz tulajdonképpen egyrészt az érzelmi viszonyulást, másrészt - természetesen áttételesen - a választás realitását is mutatja.

A személyiség érzelmi beállítódása igen fontos és lényeges a pálya távlati eléréséhez, mivel az érzelmi bizakodás megszakadása /méginkább hiánya/ esetén nagyon könnyen lehetőséget adhat az illuzórikus, megalapozatlan elképzelések számára. Másik oldalon pedig a túlfeszítettség /gyakori szorongás, főként a jobb tanulók körében/ gátolhatja a képességek kifejlődését. Mindkét esetben a tanulók igénysszintje alacsony, következőképpen a pályaválasztás minősége több szempontból elmarad a követelményektől.

A középiskolás fiatalok közérzetébe bepillantást kaphatunk, ha a 4.sz. táblázat adatait áttekintjük. E kérdésre adott válaszok egyébként más tekintetben is igen fontos adalékot nyújtanak a középiskolások pályaválasztásáról kialakított

eddiggi ismereteinkhez.

A válaszok szóródása és a szóródás korrelációja a vizsgált populációt jellemző fő paraméterekkel több lényeges összefüggésre vetett fényt.

4.sz. táblázat

A középiskolások pályaválasztási közérzete

	%
1. Nagyon bizakodó	7,6
2. Bizakodó	55,1
3. Közömbös	28,2
4. Nyugtalan	7,3
5. Nagyon nyugtalan	1,8

A kialakuló kép természetesen csak megközelítő pontossággal tükrözi a pályaválasztó ifjúság közérzetének állapotát, mivel az érzelmek nagyon is komplex képződmények és igen összetett feladat a negatív és pozitív érzelmeket szétválasztani, illetve az egyes érzelmek multidimenzionális sajátosságai nehezen közelíthetők meg, illetve tárhatók fel. Ezek ellenére megállapíthatjuk, hogy a pályaválasztók közérzetében az optimisztikus és pesszimisztikus érzések összefonódva jelentkeznek, mintegy egymást színezve /többszörösen áthatva/ jelennek meg.

A közérzet ellentmondásos jelenség, amit a válaszok szóródása is szemléletesen és pontosan mutat. Adataink csupán néhány általános tendencia megállapítására adnak lehetőséget. Ezek szerint a tanulókat személyes szakmai jövőjüket illetően a mérsékelt bizakodás jellemzi /a szélsőségek viszonylag háttérbe szorulnak/.

Az eddigi vizsgálataink alapján az optimisztikus beállítódás akkor tekinthető pozitív jelenségnek, ha az összhangban áll a lehetőségekkel és ezzel összefüggésben megalapozott törekvésre épül. Tulajdonképpen így ösztönöz hatékonyan a teljesítmény fokozására.

Az egyéni beszélgetések során viszont gyakori jelenségként tapasztaltuk, hogy a középiskolás fiatalok reménykedései irreális elképzelésekre, illuzórikus tájékozódásra épülnek. Ilyenkor a tanulók mintegy túlértékelik saját lehetőségeiket - tulajdonképpen a későbbi csalódásokat és kudarccokat készítik ezzel elő.

Nemenként az érzelmi beállítódás meglepően alakul. A leányok azok, akik kevésbé bizakodnak, mint a fiuk. A fiuk jelentős hányada túlértékeli képességeit és lehetőségeit, nagyvonalúságuk és bizakodásuk az átlagosnál lényegesen magasabb szintű.

A pályairányulási tendenciák és a "közérzet" szintén jelez néhány összefüggést. Az értelmiségi pályákra készülőknel jóval nagyobb mértékben dominál az optimisztikus érzelmi beállítódás, mint az egyéb csoportok esetében. /Ugyanakkor köztudott, hogy ezen pályák elérésének a lehetőségei a legcsekélyebbek, következésképpen a realitás-érzék e csoportnál sem minden tekintetben kielégítő./

A pályaválasztási közérzet téves orientációi pedig a pályaismeret és az önismeret nem kellő mértékű fejlettségére vezethetők vissza /Pataki, 1977, Rókusfalvy, 1969/.

A pályára nevelés egyik lényeges területe tehát a pályaválasztó fiatalok közérzetének megfelelő alakítása és irányítása.

A pozitív és kiegyensúlyozott érzelmi beállítódás jelentős mértékben befolyásolhatja a tanulók pályaválasztását. Az emocionális stabilitás elsősorban a realitásérték növelésével járulhat hozzá az egyre differenciáltabb pályaválasztási döntés kialakításához.

Személyes boldogság pályaválasztási szempontból

Az egyéni értékrend egyik területe a személyes boldogságra vonatkozik. Ezen túlmenően az értékbeállítódás sommás megközelítésére ad módot, ha a fiatalok személyes boldogulásának főbb irányait feltárjuk pályaválasztásukkal összefüggésben.

E kérdésünkre adott válaszok rendkívül sokfélék, a szóródás igen széles skálán mozgott. Az általunk vizsgált populáció összesített eredménye jól érzékelteti ezt a tendenciát.

5.sz. táblázatA személyes boldogság pályaválasztási
mutatói

M o t i v u m o k	%
1. Felelősségteljes feladatok	36,2
2. Kedvező munkakörülmények	18,5
3. Boldog családi élet	38,3
4. Elismerés, megbecsülés	21,0
5. Társadalmi-politikai tevékenység	22,3
6. Érdekes munka	26,4
7. Szórakozás	21,4
8. Jó anyagi körülmények	18,6
9. Egyéb	7,4

A személyes boldogság pályák szerinti változásai igen differenciáltak, így csak a főbb sajátosságokra utalhatunk e vonatkozásban.

A másik sajátosság, amelyet feltétlenül szükségesnek vé-
lünk megemlíteni: a személyes boldogság pályaválasztási aspek-
tusaira vonatkozó empirikus eredményeink meglepő hasonlóságot
mutatnak az e témakörben végzett vizsgálati tapasztalatokkal
/Csirszka, 1966, Ritoókné, 1977, Pataki 1977/.

A "felelősségteljes feladatok"/30,2 %/ kizárólag az
egészségügyi dolgozók esetében előzi meg a "boldog családi
élet" /28,3 %/ igényének elsődlegességét. Továbbá feltűnően
nagy gyakorisággal kerül első helyre a közgazdasági-jogi-állam-
igazgatási csoportban az "érdekes munka"/41,0 %/. Ezen érték
a pedagógusnak készülők körében éri el a legmagasabb százalékot
/ugyanakkor az "érdekes munka" a pedagógus csoporton belül kis
eltéréssel, de csak második helyen fordul elő/.

Az "elismerés, megbecsülés" /21,0 %/ és a "kedvező munka-
körülmények" /18,5 %/ az egészségügyi dolgozó és a pedagógus

csoport értékítéleteiben kerül előtérbe.

A műszaki pályacsoport /mérnök-technikus-szaktanulmány/ értékválasztásai fő vonalaiban harmóniában vannak a megvizsgáltak összesített eredményeivel. Így első helyen jelölték ők is a "boldog családi életet" /45,2 %/, második helyen "az érdekes munkát" /27,2 %/, harmadik helyen pedig a "felelősségteljes feladatokat" /18,6 %/. Érdekeséggé említhetjük meg, hogy a "kedvező munkakörülmények" fontosságát a szaktanulmányok készítő gimnazisták és a szakközépiskolások is hangsúlyozták.

Azt a tényt, hogy a "társadalmi, politikai tevékenységet" elsősorban a közgazdasági-jogi-államigazgatási csoport, valamint a pedagógusnak készülő középiskolások helyezik előtérbe értékgényeikben, elsősorban a pályák tartalmából adódó törvényszerűségnek tekinthetjük /Ritoókné, 1977/.

A "boldog családi élet" /71,4 %/ egyoldalú dominanciája az adminisztratív dolgozóknak készülő fiatalok értékválasztásaiban jut kifejezésre. A "jó anyagi körülmények" a műszaki csoportban szerepelnek preferált helyen, illetve jelentős még az adminisztratív pályacsoportban is.

A vizsgálati eredmények összegezése

Dolgozatunkban a gimnáziumi és a szakközépiskolai tanulók választott pályával való azonosulási folyamatának néhány sajátosságát vizsgáltuk. Így a középiskolai képzés első évében a tanulók pályaválasztási szándékainak értékkorientációs tényezőit tártuk fel és elemeztük.

Kutatásaink e fázisában ún. általános helyzetfeltáró munkát végeztünk, amely egyrészt a középiskolai pályairányulás fő tendenciáinak a meghatározására irányult, illetve a pályaválasztási szándékok néhány értékkorientációs tényezőjének a vizsgálatát tartalmazta.

Az 1 288 fős reprezentatív minta kiválasztásánál külön figyelemmel voltunk a pályaválasztási-továbbtanulási lehetőségek differenciált számbavételére, azaz az országos és a helyi társadalmi igények és lehetőségek kölcsönös kapcsolatára.

A komplex vizsgálati megközelítés első lépéseként kérdőívet állítottunk össze a gimnáziumi és a szakközépiskolai ta-

nulók pályaválasztási elképzeléseinek összesítésére és a pályaválasztásukkal összefüggő főbb értékeállítódási sajátosságok megállapítására. A kapott adatokat a korrelációs összefüggések kimutatására használtuk fel.

A középiskolai tanulók összesített pályaválasztási szándékaiból megállapítható, hogy a fiatalok pályaválasztási folyamatának jelen szakaszában tudatosan készülnek későbbi élethivatásukra. Másrészt ez igazolja és egyben bizonyítja, hogy a pályaválasztási felkészítés korábbi időszakában tudatos, tervszerű és hatékony pályára nevelés folyik az általánosan képző iskoláinkban.

A középiskola első osztályos tanulói mintegy 170-féle pályát jelölték meg felméréseink alkalmával. Ugyanakkor a pályaválasztási szándékok e korban még nagy mértékben heterogének, amelyet megalapozottságbeli, realitásbeli, valamint rátermettségbeli mutatók alapján állapítottunk meg. Az első éves gimnaziumi és szakközépiskolai tanulók pályaválasztási szándékai ezen túlmenően változékonyak is, mivel a vizsgált tanulók pályaelképzelése jelentős mértékben tartalmaz a megengedettnél nagyobb bizonytalansági tényezőt.

A vizsgálati adatok alapján a középiskolai tanulók pályaválasztási értékkorientációi még csak részben alakultak ki és ritkán váltak tudatossá. Másrészt az egyes értékeket rendkívül egyenetlenül /fokozatokban szinte alig mérhetően/ jelentették meg a gimnazisták és a szakközépiskolások pályaválasztási elképzeléseik vonatkozásában. Az értékkomponensek az esetek nagyon kis hányadában alkotnak csak rendszert, azaz ritkán válnak a 15 éves tanulók személyiségének meggyőződésévé /Schelzer, 1977/.

Az empirikus vizsgálati adataink fő vonalaiban megegyeznek a hazai és külföldi viszonylatban egyaránt kevésbé vizsgált pályaválasztási értékkorientáció eredményeivel /Pataki, 1970, Ritoókné, 1977, Ducke, 1976/.

A pályaválasztási értékkorientáció általunk vizsgált fő területei szerves egységet alkotnak. Így először azt kérdeztük meg, hogy mi tesz vonzóvá egy életpályát, majd a pályák távlati lehetőségei felől érdeklődtünk. Az empirikus vizsgálati adatok kontrolljaként, illetve azok sajátos kiegészítéseként tártuk

fel a fiatalok pályaválasztási közérzetét. Végül a személyes boldogság pályaválasztási sajátosságait mértük fel.

A vizsgálati adatok elemző feldolgozásakor az egyes dimenziók közötti mennyiségi és minőségi összefüggések kimutatására törekedtünk. Az eredmények egzakt értékelését folytatjuk.

Adataink elemzése alapján megállapíthatjuk, hogy az első osztályos középiskolás tanulók pályaválasztási szándékai nagyon különböző színvonalúak, értékorientációs háttérük rendkívül bonyolult. Ezért kutatásaink további feladatának tekintjük a gimnáziumi és szakközépiskolai tanulók pályaválasztási értékdimenzióinak a feltárását az eredeti mintánk alapján.

TROVATION

Csirszka János, 1966, Pályalélektan, Gondolat, Bp., 271 old.

Dietz, B., Die Berufswahl in entscheidungspsychologischer Sicht
In: Beiträge zur Berufsberatung
Volk und Wissen VEB Berlin, 1976. 263-274.

Ducke, K., Zur sozialen Funktion des Berufes im Sozialismus
und zu soziologischen Aspekten der Berufswahl
In: Beiträge zur Berufsberatung
Volk und Wissen VEB Berlin, 1976. 63-78.

Duró Lajos, 1967, A személyiség fejlődésének szociális tényezői,
Magyar Pszichológiai Szemle, 24. évf., 3.sz. 394-403. old.

Duró Lajos, 1967, A személyiség-megismerés hivatástudat alakító
hatásának vizsgálata, Magyar Pszichológiai Szemle, 24. évf.,
4.sz., 513-526. old.

Duró Lajos-Zakar András, 1975, A serdülőkorú tanulók munkára
való beállítódásának pszichológiai vizsgálata, Szegedi
Nyári Egyetem, Pedagógia 12. Szeged, 328-356. old.

Jaide, W., Berufsfindung und Berufswahl
In: Seifert, K.H. /Hrsg./ unter Mitarbeit von Eckhardt
H.-H. und Jaide, W., Handbuch der Berufspsychologie,
Göttingen, Hogrefe, Verlag für Psychologie, 1977.
280-344.

Pataki Ferenc, 1977, Társadalomlélektan és társadalmi valóság,
Kossuth Könyvkiadó, Bp., 362 old.

Ritoók Pálné, 1977, Pályaválasztás-pályaaazonosulás-önmegvaló-
sítás, Kandidátusi értekezés, Kézirat, Bp.

Rókusfalvy Pál, 1969, Pályaválasztás, pályaválasztási érettség,
Tankönyvkiadó, Bp., 279 old.

Schmelzer, H., /szerk./ Zur Überzeugungsbildung bei Lehrlingen
und Facharbeiten
Volk und Wissen VEB Berlin, 1977. 240.

~~Vorweg, M., /szerk./ Zur psychologischen Persönlichkeits-~~
~~forschung 1.~~
VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1978.
157.

Völgyesi Pál, 1976, A pályaválasztási döntés előkészítése,
Tankönyvkiadó, Bp., 128 old.

Zakar András, 1978, A pályorientáció személyiségformáló szerepe,
Művelődésügyünk, 27.sz. 73-79. old.

Zakar András, Gestaltungsfaktoren der Berufsorientation von
Schuljugendlichen
XIX. Internationaler Kongress für Angewandte psychologie,
München, 1978. 70.

**Ценностно-ориентационные факторы намерения
выбора профессии у учащихся первых классов
средних учебных заведений**

д-р А.Закар

Целевая установка автора направлена на раскрытие некоторых психологических особенностей процесса отождествления с выбором профессии у учащихся гимназий и средних профессиональных школ с помощью эмпирических исследовательских методов. Это включает в себя, с одной стороны, определение главных тенденций направления в выборе профессии у учащихся, с другой стороны - здесь имеет место исследование ценностно-ориентационных факторов намерения в выборе профессии.

На основе исследований ценностные ориентации в выборе профессии у учащихся первых классов средних учебных заведений сформировались лишь частично и редко стали сознательными.

Полученные результаты обращают внимание на необходимость более дифференцированной подготовки выбора профессии у учащихся средних школ.

**WERTORIENTIERTE FAKTEN FÜR DIE BERUFSWAHL
DER SCHÜLER IN DER ERSTEN KLASSE DER MITTELSCHULE**

Dr. Andrés ZAKAR

Zielsetzung des Verfassers war, um einige psychologische Züge des mit dem gewählten Beruf zusammenhängenden Vereinigungsprozesses der Schüler in Gymnasien und Fachschulen mit empirischen Untersuchungsmethoden zu entdecken, d.h. einerseits die Entscheidung der Haupttendenzen der Berufswahl in Mittelschulen, andererseits die Untersuchung der wertorientierten Fakten der Berufswahl.

Laut der Untersuchungen sind die Wertorientationen bei der Berufswahl unter den Schülern in der ersten Klasse nur teilweise ausgeprägt und selten bewusst.

Die Ergebnisse verweisen auf die Notwendigkeit einer differenzierteren Vorbereitung der Berufswahl in den Mittelschulen.